

Zvěrokleštičství

Asociace muzeí a galerií České republiky, z. s. / Muzeum Bojkovska, p. o., 2021

Zvěrokleštičství
Tomáš Hamrlík

Vydáno v rámci edice NÁZVOSLOVÍ ETNOGRAFICKÝCH SBÍREK, svazek 3.

Úvodem opatřily: Romana Habartová, Jana Tichá

Autoři textů: Romana Habartová, Tomáš Hamrlík

Fotografie: Muzeum Bojkovska, p. o. / Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p. o. /

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, p. o. / Městské muzeum Slavičín

Grafická úprava: Linda Svitáková

Recenzoval: Stanislav Mišák (veterinární lékař)

ISBN 978-80-86611-89-1 (Asociace muzeí a galerií České republiky, z. s.)

ISBN 978-80-908331-1-1 (Muzeum Bojkovska, p. o.)

ISBN 978-80-87671-42-9 (Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, p. o.)

Vychází s finančním přispěním Ministerstva kultury pod záštitou Etnografické komise
Asociace muzeí a galerií České republiky, z. s.

Poděkování patří Národnímu muzeu v přírodě
– Valašskému muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
a jeho odborným pracovníkům, kteří vytvořili základ
pojmosloví etnografických sbírek a po čtyři desítky let
se podíleli na jeho realizaci.
Bez jejich práce by nebylo na co navazovat.

obsahovaly i předměty životního stylu obyvatel vesnic, malých měst a předměstí, které jsou v regionálních institucích často zařazovány do etnografických sbírek. Z časového hlediska pokrývají úsek zhruba od poloviny 18. do konce 19. století s nezbytnými přesahy do 20., ale i 21. století.

Při vymezení pojmů jsme upřednostnili formu předmětů; její znaky jsou stabilnější než znaky funkce, která bývá v našem prostředí často proměnlivá.

Názvosloví je řazeno abecedně, nevytváří hierarchický typologický systém, neboť formálně či funkčně příbuzné skupiny pojmů nejsou na stejné vztahové úrovni. Mikrostruktury skupin předmětů se odrazily pouze v definici samotného hesla z hlediska logiky jeho skladby.

S odkazem na rozmanitost názvů v inventářích jednotlivých institucí je zapotřebí mít na paměti, že názvosloví stále vzniká jako otevřený systém s možností průběžné precizace jednotlivých definic; tedy, že vytvoření co nejširšího synonymického slovníku zůstává naší výzvou pro léta následující.

V roce 2021 jsme připravili k vydání soubor reálií známých ze zemědělského prostředí, jedná se o doklady vázající se ke zvěrokleštičství, kastraci dobytka, jehož zpracování se ujal Tomáš Hamrlík, ředitel a odborný pracovník Muzea Bojkovska, které má ve svých sbírkách hodnotný soubor zvěrokleštičské živnosti, ve spolupráci s Romanou Habartovou, dlouholetou etnografkou Slováckého muzea v Uherském Hradišti, která se v devadesátých letech 20. století podílela na odborném zpracovávání fondu bojkovického muzea. Naším cílem je, aby uvedený abecedně řazený přehled názvosloví sloužil muzejním pracovníkům dobře. Velké poděkování patří všem, kdo se podílejí na zpracovávání terminologií etnografických muzejních sbírek a umožňují dalším generacím snadnější práci s muzejními sbírkami, které představují naše národní a regionální bohatství.

Romana Habartová, Jana Tichá
(s využitím materiálů PhDr. Jiřího Langra, CSc.,
Mgr. Jiřiny Veselské)

Termíny k označení osob vykonávajících kastraci

Pojmenování *miškář* bylo zaznamenáno ve východní části území naší země: ve východním úseku severočeského a středočeského nářečí, na Moravě a ve Slezsku. Na Vysokomýtsku, Královéhradecku a severním Ledečsku byla zapsána obdoba *miškař*, na Slovácku je dodnes rozšířena obměna *miškér*. Nářeční výraz *miškář* byl dominantně rozšířen na Bojkovicku (termín odvozen od sviňského mišku) či *švihák* (švihá nožem), v Čechách se zase spíše používalo označení *nunvář*, případně *lumbáč*, *řezáč* a mnohé další. Z Královéhradecka pochází výraz *miškeník*. Označení *řezáč* bylo zachyceno v jižní části jihozápadního nářečí na Chodsku a na Klatovsku. Pojmenování *nunvář* je charakteristické zejména pro oblast jižního Mladoboleslavska, Kolínska a pro náchodský a podorlický úsek. Roztroušeně se vyskytuje hlavně na jižním Královéhradecku a širokém Roudnicku. Slovo *nudvář* je doloženo ze severozápadního úseku severočeské a středočeské nářeční oblasti, jako obměna se vyskytuje především na Benešovsku a severovýchodním Tábořsku. Výraz *nulvář* nevytváří ucelený areál, ale objevuje se porůznu hlavně ve střední a severní části středočeské nářeční oblasti. V Podkrkonoší se vyskytuje podoba *nudlař*. Výraz *nudverka* je dubletně rozšířen na východním Mladoboleslavsku. Pojmenování *lumbář* bylo zaznamenáno v oblasti mezi Plzní, Benešovem, Tábořem a Klatovy. Podoba *lunvář* se nachází místy v širokém okolí Prahy. Pojmenování *lundvář* bylo zachyceno v manětinském úseku, na Rakovnicku a mezi Prahou a Benešovem. Označení

ludvář se vyskytuje v úzkém pruhu mezi Mělníkem a Tábořem a v širokém Podkrkonoší (zde častěji v podobě *ludvař*). Slovo tvorná varianta *lumbák* je soustředěna na Klatovsku. Označení *krmenčík* se nachází v oblasti mezi Mladou Boleslaví a Kolínem. V Čechách se porůznu – soustředěněji však na západním a severním okraji – vyskytují pojmenování *kleštič*, *zvěrokleštič*. Tento výraz dodnes známe na Uherskohradištsku, v okolí Polešovic. Ostatní výrazy byly zaznamenány pouze ojediněle především v severní polovině Čech. Se *zvěrokleštičem* souvisí pojem klestit/vyklestit. Vzhledem k menší nářeční diferencovanosti a k tomu, že izoglosa *nunvář*, *řezáč* × *miškář* odpovídá hranici území, kde se vyskytuje jazykový pojem *vyřezat* × *vymiškovat*. Tyto dva nářeční ekvivalenty – *vyřezat*, *vymiškovat* – tvoří základní protiklad. Ve srovnání se substantivem *řezáč* zaujímá sloveso *vyřezat* celé Čechy (na jejich východním okraji se střídá s pojmem *vymiškovat*) a v obdobách se vyskytuje i na Moravě. Na jihozápadním Těšínsku a ve zkoumaných lokalitách polského Slezska se objevuje v podobě *vyřnout*.

Pojmenování *vymiškovat* je charakteristické pro Moravu a Slezsko. V Podkrkonoší a v jihovýchodních Čechách je roztroušeně doloženo slovo *vyklestit* s variantou *vykleštit*. V podorlickém úseku byl zachycen výraz *vyšmiknout*. Východně od Plzně a západně od Táboře bylo sporadicky zaznamenáno sloveso *vylumat* (na západ od Táboře i varianta *vylumbovat*). Na širokém Tábořsku a na Třeboňsku se vyskytují pojmenování *vykulísat*, *vyklísnout*.

Lokální pojmenování kleštičů

Zajímavý soubor místních výrazů pro zvěrokleštiče nalezneme ve třetím svazku *Českého jazykového atlasu*, který je věnován slovní zásobě a tvoření slov, tentokrát z tematických okruhů hospodářství, hospodářská usedlost, polní práce, dobytek, drůbež. Kromě unikátních map jsou předností detailní komentáře začleňující nářeční jevy do historického vývoje naší mateřštiny a západoslovanských jazyků.

elefant	ve sled. významu jen nář. — přenesením (<i>elefant</i> , „zavírací nůž“)
fidláček	jen nář. — k <i>fidlat</i> , „řezat, pižlat“
filáček	jen nář. — hlásková varianta výrazu <i>fidláček</i>
kleštič	jen nář.; střč., Jg též <i>kleštič</i> , <i>kleštec</i> , SSJČ <i>kleštič</i> , SSJ <i>kleštič</i> — od <i>kleštit</i> (to od <i>kleště</i>)
krmenčík	jen nář. — patrně zobecněním osobního jména zvěrokleštiče, může být odvozeno též od <i>krmník</i> (vepř určený k vykrmení musel být vykleštěn, aby snadno přibíral na váze)
kudličkář	jen nář. (Kt, „kdo kudly dělá nebo prodává, špatný nebo malý řemeslník“) — od <i>kudlička</i> (to dem. ke <i>kudla</i> „obyčejný zavírací kapesní nůž“)
ludvář	jen nář. — patrně kontaminací výrazů <i>lundvář</i> a <i>nudvář</i>
lumbák	jen nář.; Kt u N. Kdyně — od nář. <i>lumbat</i> „klestit“
lumbář	jen nář.; Kt, SSJČ nář. — od nář. <i>lumbat</i> „klestit“ (Mch je pokládá za hláskovou variantu k <i>nunvář</i> , HK je odvozuje z lat. <i>lumbus</i> „ledví, nitro“)
lundvář	jen nář. — patrně kontaminací výrazů <i>lumbář</i> a <i>nudvář</i> , nelze vyloučit adideaci k nář. <i>lundat se</i> „toulat se“ (zvěrokleštiči chodili od místa k místu)
lunvář	jen nář. — viz <i>lumbář</i>
miškař	jen nář. — viz <i>miškár</i>
miškár	jen nář.; Jg, SSJČ obl. mor. a zast., SSJ <i>miškár</i> — od <i>mišek</i> „šourek“ nebo od <i>miška</i> , „vyřezaná svině“, srov. <i>nunvář</i>
miškeník	jen nář. — od <i>miškovat</i> „klestit“, od <i>mišek</i> „šourek“
miškér	jen nář. — od <i>miškovat</i> , „klestit“, od <i>mišek</i> , „šourek“
nudlař, nudvář	jen nář. — hláskové varianty výrazu <i>nunvář</i>
nudverka	jen nář. — k <i>nudvář</i>
nulvář	jen nář. — hlásková varianta výrazu <i>nunvář</i>
nunvář	Jg, SSJČ, hluž. <i>nunwar</i> — podle Mch od <i>nunva</i> , „vykleštěná svině“
řezáč	Kt, SSJČ zast. též <i>řezáč</i> (Jg, SSJ, <i>rezač</i> , pol. <i>rzezacz</i> — u všech „kdo řeže“) — od <i>řezat</i>
saušnajdr	jen nář. — přejato z něm. (<i>Sauschneider</i>)
švajnbešavr	jen nář. — adaptací výrazu přejatého z něm. (<i>Schweinbeschauer</i> doslova „prohlížeč prasat“)
zvěrokleštič	jen nář.; SSJČ zvěrokleštič — složenina

Zvěrokleštič Franc Vrba s rodinou ze Šanova
sbírka MJVM, E 31745

Zvěrokleštič František Mudrák s rodinou ze Slavičína (r. 1908)
sbírka MJVM, E 31746

Zvěrokleštiči Josef Kalík a Josef Vrba ze Šanova (kolem r. 1910)
sbírka MJVM, E 31512

Zvěrokleštiči W. Vojáček se synem z Nevšové (?)
sbírka MJVM, E 31747

sbirka MB, EB 1539

sbírka MJVM, E 31749

sbírka MJVM, E 31750

sbírka MJVM, E 31510

Zvěrokleštiči na cestách

sbírka MJVM, E 31751

Zvěrokleštiči (neurčeno)

sbírka MJVM, E 31752

Zvěrokleštiči bratři Michalíkové

sbírka MJVM, E 31753

A dark brown leather satchel with a prominent metal clasp in the shape of a skull. The clasp is mounted on the front flap. A long, adjustable leather strap is attached to the sides of the bag. The bag has a simple, functional design with visible stitching and a small metal buckle at the end of the strap.

A black leather saddle bag with a long, adjustable strap. The bag features embossed designs of horses and a central rectangular panel. The leather has a textured, pebbled appearance. The bag is shown against a white background.

KEL KANČÍ

švajbešvár
miškér
nudverka
fláček
kleštič
nudvár
miškeník
nudlař
miškar
elefant
miškár

A pair of vintage hand shears with wooden handles and a large circular cutting head. The tool is made of dark metal, possibly steel, and shows signs of age and use. The handles are made of light-colored wood and are attached to the metal frame with visible screws. The cutting head is large and circular, with a sharp edge. The tool is shown against a plain white background.

ž. pomn., SSJC

- 4.**
a) kleště se dvěma plochými půlkruhovými čelistmi, pákovým mechanismem a dlouhými kovovými rukojetmi zakončenými dřevěnými držadly; kratší kleště (kol. 30 cm) bývaly používány pro kastraci beranů, kozlů či menších byčků, delší (kol. 48 cm) pro kastraci býků

b) bývaly používány zvěrokleštiči od 20. až 30. let 20. století, v rámci veterinární praxe se užívají do současnosti k nekrvavé kastraci samců přerušením přívodu krve do varlete nebo do celého šourku; díky kloubovému mechanismu se dají sevřít tak dokonale, že stiskem rozdrtí semenný provazec, aniž by při tom rozdrtily silnou kůži šourku

- **5.**
- **6.** d = 30–48 cm
- **7.** TH, 2021

A pair of surgical forceps, likely a Kelly clamp, shown against a white background. The instrument has two long, curved handles with circular finger loops. The jaws are at the top left, featuring a curved, serrated edge and a small locking mechanism.

ž. pomn., SSJČ

- 4.
a) kovové kleště tovární výroby určené zejména pro kastraci prasnic a malých zvířat; většinou poniklované s dlouhými štíhlými rameny na konci uzpůsobenými k uchopení podobně

jako běžné nůžky (nůžkový úchop); zakončené krátkými čelistmi; jedna čelist je rovná s vroubkou na jedné straně a půlkruhovitým vykrojením na druhé; do této čelisti zapadá druhá čelist půlkruhovitěho tvaru

b) byly používány zvěrokleštiči od 20. let 20. století pro kastraci prasnic

- 5.
- 6. d (celková) = 19,5 cm
- 7. TH, 2021

